

Małgorzata Kolankowska*

 <https://orcid.org/0000-0002-9804-9210>

Odkrywanie Olgi Tokarczuk – o recepcji *Biegunów* w prasie hiszpańskojęzycznej

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie recepcji *Biegunów* Olgi Tokarczuk w hiszpańskojęzycznym kręgu kulturowym w oparciu o teksty dziennikarskie opublikowane na przełomie 2019 i 2020 roku. Zbadano łącznie 29 tekstów o różnym charakterze, głównie recenzji. Teksty poddano analizie pod względem zawartości i słów kluczy. W omawianych artykułach zaobserwowano dwie tendencje w sposobie odczytywania powieści: lekturę biograficzną i uniwersalną. Wykazano, że Tokarczuk została dostrzeżona w Hiszpanii dopiero po otrzymaniu Nagrody Nobla i zaczęła być traktowana jako odkrycie i nowy głos kobiety w literaturze europejskiej.

Słowa kluczowe: podróż, ciało, mapa, Tokarczuk, transformacja, doświadczenie, kartografia

* Dr, Uniwersytet Wrocławski, Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, koordynatorka w Akademickim Centrum Badań. Ex-centrum Olgi Tokarczuk; malgorzata.kolankowska@uwr.edu.pl

Olga objaśnia mi świat – to tytuł eseju Karola Maliszewskiego¹, z którym mogłoby się utożsamić wielu czytelników Tokarczuk. To również stwierdzenie, pod którym prawdopodobnie podpisałyby się większość recenzentów jej powieści. Noworudzki poeta i pisarz, współtwórca Festiwalu Góry Literatury, podkreśla przede wszystkim świeże: koncept, wycucie, intuicję i talent, będące jednocześnie głównymi wyznacznikami prozy noblistki:

Coś było w tej prozie, co natychmiast skupiało uwagę, intensyfikacja narracji stała się twoją intensyfikacją, pasja się udzielała. Chłonałem to jak gąbka. Sposób opowiadania Olgi natychmiast narzucał sposób widzenia świata. Po przeczytaniu przez jakiś czas patrzyłem wokół „oczami” jej narracji, wodząc wzrokiem po szczegółach, których do tej pory nie dostrzegałem, a które nagle wydały mi się obietnicą dojścia do czegoś, otwarcia drzwi prowadzących w stronę ledwie przeczuwanej tajemnicy.

Owo przecucie tajemnicy towarzyszy również hiszpańskim odbiorcom. Idzie o tajemnicę dotyczącą ludzkiego poznania. Jest to również wrażenie obcowania z nowym rodzajem prozy. Uważni czytelnicy znajdują w jej narracji znajome ślady, reminiscencje, ale mają również świadomość, że jest w twórczości Tokarczuk coś, co ją wyróżnia i czyni absolutnie wyjątkową. Narastające zainteresowanie powieściami polskiej pisarki jest zauważalne od października 2019 roku, co jest oczywiście związane z Nagrodą Nobla i wcześniejszym Bookerem.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, w jaki sposób czytano *Biegunów* Olgi Tokarczuk w Hiszpanii. Przekład Agaty Orzeszek pt. *Los errantes* ukazał się 23 października 2019 roku, dwa tygodnie po ogłoszeniu werdyktu Akademii Szwedzkiej o przyznaniu literackiej Nagrody Nobla za 2018 rok Oldze Tokarczuk i za 2019 Peterowi Handkemu. Niewątpliwie wspomniane wyróżnienia wpłynęły na recepcję pisarki w tej części Półwyspu Iberyjskiego oraz innych krajach hiszpańskojęzycznych. Analizie poddano dwadzieścia dziewięć artykułów², które ukazały się na przełomie 2019 i 2020 roku w prasie hiszpańskojęzycznej. Podstawową tezę niniejszego opracowania jest stwierdzenie, że Tokarczuk została uznana za objawienie w 2019 roku. Tezę pomocniczą stanowi konstatacja, że pomimo istniejących dwóch przekładów (*Prowadź swój pług przez kości umarłych*, *Prawiek*)³, autorka

1 K. Maliszewski, *Olga objaśnia mi świat*, [w:] *Czytając O.T. Publikacja towarzysząca nadaniu Oldze Tokarczuk doktoratu honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. K. Uczkiewicz, P.J. Fereński, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2022, s. 112.

2 Przyjmuję tutaj szeroką definicję, biorąc pod uwagę zarówno teksty informacyjne, jak i publicystyczne, przy czym zaznaczam, że większość stanowią recenzje.

3 O. Tokarczuk, *Sobre los huesos de los muertos*, przekł. A. Murcia Soriano, Oceano/Hotel de las Letras, Meksyk 2015. O. Tokarczuk, *Un lugar llamado Antaño*, przekł. E. Rabasco,

nie została doceniona przez hiszpańskojęzycznych odbiorców przed 2019 rokiem. W trakcie analizy postawiłam sobie następujące pytania badawcze:

1. Jak został przetłumaczony tytuł?
2. W jaki sposób przedstawiono autorkę? Czy była ukazywana jako znana postać literatury, czy jako osoba zupełnie nowa?
3. W jakim kontekście pisano o autorce?
4. Do kogo porównywano Olę Tokarczuk?
5. Do jakiego gatunku zaliczono *Biegunów*?
6. W jaki sposób czytano powieść? W jakim stopniu *Biegunów* odczytano jako powieść nowatorską?
7. W jakim kontekście sytuowano powieść?
8. Jakie wątki wskazano w recenzjach?
9. Czy można w jakiś sposób pogrupować recenzje?
10. W jaki sposób tytuł recenzji sugerował/narzucił sposób odczytania powieści?

W celu uporządkowania tekstów i dokonania szczegółowej analizy ich zawartości opracowałam tabelę pomocniczą, w której ułożyłam publikacje na temat *Biegunów* lub odnoszące się w jakiś sposób do tej powieści w kolejności od najstarszego do najnowszego. Kolejne kolumny zawierają informacje o autorze, miejscu i dacie publikacji, tytuł po polsku i po hiszpańsku, jak również słowa-klucze pojawiające się w recenzjach, a także odniesienia do postaci historycznych, głównie twórców literatury. Teksty, które poddano analizie, różniły się pod względem długości, formy, poziomu uszczegółowienia analizy. Były to głównie recenzje, dwie notatki prasowe, eseje oraz jeden wywiad. Wybrane tezy przedstawione w hiszpańskich artykułach zestawiałam z polską krytyką twórczości Tokarczuk, aby sprawdzić, czy są one spójne.

Niezwykle istotnym elementem w procesie recepcji dzieła jest jego tytuł, co dla tłumacza niejednokrotnie stanowi nie lada wyzwanie. Polski krytyk literacki, Przemysław Czaplinski, pisząc o ostatniej książce noblistki, podkreśla, że ma ona wyjątkowe podejście do tej kwestii:

Tokarczuk ma swoją szkołę układania tytułów. Trochę staroświecką, trochę dziwną, ale zastanawiającą. [...] Czasem bywa zagadkowa (*E.E., Bieguni*), ale nie tajemnicza. Być może jednak właśnie o to autorce chodzi. Nie goni za atrakcyjnością, nie szuka tytułów „pistoletowych”, nie stara się zmrozić czytelnika albo na siłę go zaciekawić. Jest suwerenna. Nie słucha nikogo poza sobą. Dzięki temu zatrzymuje nas na chwilę, nakłania do namysłu i poszukiwań⁴.

B. Wyrzykowska, Editorial Lumen, 2001. Wznowienie *Prawieku* zostało wydane przez Anagramę w 2020 roku. Do listy należy również dodać literaturę dziecięcą, z ilustracjami Joanny Concejo, tj. *El alma perdida*, Thule Ediciones, 2019.

4 P. Czaplinski, *Zobaczyć widzenie*, „Książki. Magazyn do Czytania”, czerwiec 2022, s. 100.

Tabela 1. Przegląd tekstów dotyczących *Biegunów*, które ukazały się w Hiszpanii na przełomie 2019/2020 roku (opracowanie własne)

L.p.	Autor/ka tekstu	Miejsce i data publikacji	Tytuł po hiszpańsku	Tytuł po polsku	Słowa-klucze związane zarówno z autorką, jak i formą oraz treścią powieści	Odwołania literackie
1.	Luis Alemany	El Mundo – El Cultural 10.10.2019	Peter Handke y Olga Tokarczuk ganan el doble Premio Nobel de Literatura	Peter Handke i Olga Tokarczuk zdobywają podwójną Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury	Wyobraźnia narracyjna, wyjątkowość ludzkiego doświadczenia, aktywistka działająca przeciwko ultrakonserwatywnej prawicy, ekolożka, wegetarianka, Alemany nazywa <i>Prawiek</i> „sagą trochę macondiańską”	-
2.	Luis Alemany	El Mundo – El Cultural 10.10.2019	Olga Tokarczuk, una Premio Nobel de literatura con sólo tres libros traducidos al español	Olga Tokarczuk, laureatka Nagrody Nobla w dziedzinie literatury tylko z trzema książkami przetłumaczonymi na język hiszpański	„popioły systemu socjalistycznego”, aktywistka, w opozycji do partii rządzącej	Carl Gustav Jung, William Blake
3.	Winston Manrique Sabogal	VMagazín 11.10.2019	Olga Tokarczuk, Nobel de Literatura, o las claves para leer y comprender el presente literario	Olga Tokarczuk, laureatka literackiej Nagrody Nobla, czyli klucze do zrozumienia literackiej teraźniejszości	Powieść konstelacyjna, totalność, ciało, ból, kobiety, dzieciństwo, pamięć, narracyjne kryształki, zastrzyk optymizmu, książka, którą można zacząć czytać w dowolnym miejscu	Winfried Georg Sebald, Swietłana Aleksijewicz >>niebezpośrednie odwołanie do Księgi piasku Borgesa (?)
4.	Ewa Kobyłcka-Piwońska	Clarín 19.10.2019	Cómo dirías la verdad en polaco	Jak byś powiedział/a prawdę po polsku	Eko-walka, Prawda, Historia, mit, historia Polski, ekologia, katolicyzm, trupy w szafie, patriarchy	Boom latynoamerykański, Witold Gombrowicz, Heraklit

5.	Rafael Narbona	El Mundo – el Cultural 25.10.2019	Los errantes	<i>Bieguni</i>	Hybryda, humor, fragmentaryczność, ciało, nomada, wykorzenienie, podróż, ciało, duch, tułaczka, pisanie, granica	Emil Cioran, Moby Dick
6.	Abel Murcia Soriano	Letras Libres Listopad 2019	Olga Tokarczuk en español	Olga Tokarczuk po hiszpańsku	Idealna nieznajoma, polski realizm magiczny, eksperymentowanie z formą i językiem, krytyka patriarchy	Andrzej Sapkowski, Wisława Szymborska
7.	Marta Rebón	El País 2.11.2019	El Mundo y su movimiento perpetuo	Świat i jego odwieczny/ciągły ruch	Świat, ruch, podróż, zmiana, czas, Mur Berliński, zniewolony umysł, ciało, humanizm	Walter Benjamin, Wisława Szymborska, Czesław Miłosz, Jorge Luis Borges, Witold Gombrowicz
8.	Santiago Aizarna	El Diario Vasco 2.11.2019	Olga Tokarczuk, cartografía de lo existente	Olga Tokarczuk, Kartografia tego, co istnieje	Wizja piekła, errantes lectores (błądzący czytelnicy)	-
9.	Ángeles López	La Razón 7.11.2019	Una Nobel entre las ruinas socialistas	Laureatka Nagrody Nobla wśród socjalistycznych ruin	Ciało, niepokój, ryzyko, przekraczanie granic pomiędzy rzeczywistością i wyobraźnią, hybrydyzacja gatunków, narracyjne puzzle,	Winfried Georg Sebald, Swietłana Aleksijewicz
10.	Domingo Ródenas	El Periódico de Catalunya, 9.11.2019	Conservar lo efímero	Zachować to, co ulotne	ulotność, podróż, ucieczka, ciało ludzkie, bieguni (errantes), „mapa ludzkiego snu”	Jorge Luis Borges (odwołanie niebezpośrednie)
11.	Mercedes Monmany	ABC – Cultural, 9.11.2019	Olga Tokarczuk, peregrina	Olga Tokarczuk, pielgrzymująca	Ciało/dusza, pielgrzymowanie, ból fantomowy, tułaczka, koczowniczy tryb życia	Winfried Georg Sebald, <i>Księga tysiąca i jednej nocy</i>

Tabela 1 (cd.) Przegląd tekstów dotyczących *Biegunów*, które ukazały się w Hiszpanii na przełomie 2019/2020 roku (opracowanie własne)

L.p.	Autor/ka tekstu	Miejsce i data publikacji	Tytuł po hiszpańsku	Tytuł po polsku	Słowa-klucze związane zarówno z autorką, jak i formą oraz treścią powieści	Odwołania literackie
12.	Gonzalo Torné	Revista Contexto 15.11.2019	Las trampas de Olga Tokarczuk	Pułapki Olgi Tokarczuk	Błądząca pisarka (escritora errante) (odwołanie do tytułu), książka-pułapka, proza poetycka, zaskoczenie, podróże po wnętrzu ciała, flâneur, symbol, teratologia, dwa rodzaje podróży (po świecie i we wnętrzu ciała), kartografia ciała	Jorge Luis Borges, Salvador Dalí
13.	J.L. Martín Nogales	Diario de Navarra 21.11.2019	Razones para viajar	Powody, żeby podróżować	Zakorzenie, przekraczanie granic, nomada, Książka-powódź/una novela de aluvión, skupienie na szczegółach, struktury amorficzne	Emil Cioran, <i>Moby Dick</i>
14.	Pablo Martínez Zarracina	Las Provincias 30.11.2019	En tránsito	Przejazdem	Nieznane nazwisko, osobista perspektywa, wyostrzona inteligencja, gatunek hybrydowy, wiedza o życiu	Winfried Georg Sebald
15.	Javier García Recio	La Opinión de Málaga 30.11.2019	El viaje como búsqueda	Podróż jako poszukiwanie	Książka-zbiór opowiadań o podróżach fizycznych i mentalnych, magiczna i mądra opowieść, mapa ludzkiego ciała	Emil Cioran
16.	Pablo Martínez Zarracina	El Correo Español – El Pueblo Vasco 30.11.2019 (częściowo przedrukowana recenzja, zawiera pogłębiony komentarz)	En tránsito	Przejazdem	Nieznana autorka, podróż, osobista perspektywa, mozaika, hybrydowa forma pomiędzy esejem i opowiadaniem; koniec podróży = koniec życia, alegoria	Winfried Georg Sebald

17.	Zita Arenillas	Letras libres Grudzień 2019	Peregrinos sin raíces	Pielgrzymi bez korzeni	Syndrom detoksykacji perseweratywnej, fragmentaryczna powieść, kartografowanie ciała, mapa, errancia (włóczęgostwo), ruch, hipnotyzująca powieść, paralelizm ciało-świat	Winfried Georg Sebald, <i>De revolutionibus orbe coelestium</i> Mikołaja Kopernika, <i>De humanis corpori fabrica</i> Andreas Vesaliusa, Jorge Luis Borges
18.	Antonio Lozano	La Vanguardia 7.12.2029	Muévete, cuerpo	Ciało, ruszaj się	Książka podróżna, struktura drzewopodobna, książka-tygiel, Wunderkammer, ciało, granice ciała, kartografowanie ciała, ucieleśnienie mitologii, aforyzmy	Konstandinos Kawafis <i>Ciało, pamiętaj</i> (nawiązanie w tytule recenzji), Walter Benjamin, Winfried Georg Sebald, Wisława Szymborska
19.	Jaime Priede	Levante - Postdata 7.12.2019	Un trastorno del orden	Zaburzenie porządku	Uczennica Junga, zaburzenie porządku, feminizm, środowisko, błędy i wypadki natury, „nieświadomość zbiorowa”, powieść konstelacyjna, metafizyka, antidotum na nacjonalizmy	Wisława Szymborska, Carl Gustav Jung
20.	Alejandro López Andrada	Córdoba - Cuadernos del Sur 14.12.2019	Un viaje a las entrañas	Podróż do wnętrzości	Zaskoczenie/niespodzianka, czytanie jako doświadczenie duchowe, książka = las we mgle, wnętrzości świata, niezwykle piękno, poetycka harmonia, mapa literacka, książka-esej, podróż do jądra ciemności	Niepośrednio nawiązanie do <i>Jądra ciemności</i> Josepha Conrada

Tabela 1 (cd.) Przegląd tekstów dotyczących *Biegunów*, które ukazały się w Hiszpanii na przełomie 2019/2020 roku (opracowanie własne)

L.p.	Autor/ka tekstu	Miejsce i data publikacji	Tytuł po hiszpańsku	Tytuł po polsku	Słowa – klucze związane zarówno z autorką, jak i formą oraz treścią powieści	Odwołania literackie
21.	Recaredo Veredas	Política Exterior 3.01.2020	Lo común y lo distinto	To, co znane i to, co nieznanne	Psychogeografia, powieść organiczna, anima mundi, podróż, książka globalna (libro global), konstelacje, polska tożsamość, humanizm, nowoczesność i starożytna tradycja	Thomas Stearns Eliot, Winfried Georg Sebald, Alexander Kluge, Rachel Cusk, Peter Handke, <i>Baśnie tysiąca i jednej nocy</i> , <i>Dekameron</i> , <i>Rękopis znaleziony w Saragossie</i> Jana Potockiego
22.	Culturfnac	Culturfnac 2.01.2020	Olga Tokarczuk: reivindicación del nómada	Olga Tokarczuk: przywrócenie nomadyzmu	Dostojna nieznajoma, nomada, bezpieczeństwa, pochwała podróży i przemiany, hybrydowość, mozaika, gabinet osobliwości, aura dziwności, „błędy natury”	Winfried Georg Sebald, Teju Cole
23.	Ricardo Baixeras	El Cuaderno 20.01.2020	Las circunvalaciones	Objazdy	Miriady wrażeń czasowo-przestrzennych, podróż historyczna, filozoficzna, naukowa, antropologiczna, z zakresu medycyny sądowej, itp., wszechświat, ruch, mapa, „spojrzenie wielowymiarowe i mitologiczne”, kairós, tłumaczka Agata Orzeszek	Xavier de Maistre <i>Viaje alrededor de mi habitación</i> , Lawrence Werschler <i>Mr. Wilson's Cabinet of Wonder</i> , Melville <i>Moby Dick</i> , Herodot, Marco Polo, Krzysztof Kolumb, Charles Lindbergh, Paul Theroux, Bruce Chatwin, Cees Nooteboom, Baruch Spinoza
24.	Fulgencio Argüelles	El Comercio Cultura 8.02.2020	Descifrando casualidades y señales	Odszyfrowując przypadki i znaki	„podróż poprzez powieść (viaje novelado)”, podróż, włóczęga, pielgrzymowanie, wspaniałe anegdoty, mistrzostwo, psychologia, ciało ludzkie, mapa, świat, mitologia	–

25.	Xavi Ayén, Kim Manresa	(wywiad) La Vanguardia 22.03.2020	[wywiad na wyłączność] „Si miráramos el Mundo sin protección, nos desgarríamos”	„Gdybyśmy patrzyli na świat bez jakiegokolwiek ochrony, byłibyśmy rozdarci”	Metafizyka, połączenie tego, co rzeczywiste z tym, co nierzeczywiste, powieść konstelacyjna, postacie - zwierzęce, pisanie jako broń	-
26.	Javier Morales	El Asombrario 22.03.2020	El mundo defectuoso, imperfecto y roto de la Nobel Olga Tokarczuk	Wadliwy, niedoskonały, rozbity świat noblistki Olgi Tokarczuk	Wadliwy, niedoskonały, rozbity świat, pisanie i podróż, „błądząca narratorka/narradora errante”	Franz Kafka
27.	Rafael Ruiz Pleguezuelos	Ideal de Granada 18.04.2020	Novela total	Powieść totalna	Oczyszczanie Nagrody Nobla, obrończyni praw kobiet, ekolożka, antynacjonalistka, antyfaszystka, ruch, migrowanie, przemieszczanie się, hybrydyzacja, postmodernizm, polemiczna autorka	-
28.	Pilar Pastor	Claves de la Razón Práctica Maj 2020	Olga Tokarczuk: la sinuosa línea de las fronteras	Olga Tokarczuk: falista linia granic	Niespokojny duch, podróż, granica, przygoda, transformacja ustrojowa, polemika, niezauważona, nomada, Czechy, wielkie ciało świata, Polska, zmiana, przekraczanie granicy, „niewygodna autorka”, sinusoida, encyklopedia, pasja, wróg publiczny, wielowymiarowe spojrzenie, podróż jako doświadczenie duchowe, zwierzęta, most	Wisława Szymborska, Maria Skłodowska- Curie, Damien Hirst, Patricia Highsmith
29.	Selena Millares	InfoLibre – Los diablos azules 10.07.2019	Un lugar llamado Olga Tokarczuk	Olga Tokarczuk i inne czasy [tytuł w j. hiszpańskim nawiązuje do hiszpańskiego wydania Prawieku]	Fragmentaryczność, brak skrępowania, migracje, ucieczka, ruch w czasie, przestrzeni i w ciele, mozaika, Internet, funambulizm, niezwykła wyobraźnia, humanizm	Franz Kafka, Gabriel García Márquez, Mo Yan, postromantyzm, awangarda, surrealizm, Lluís Llach <i>La tendresa</i>

Namysł i poszukiwanie to przede wszystkim zadania dla tłumaczy Tokarczuk. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że tworzą oni swoisty zespół i ściśle ze sobą współpracują, wspólnie rozwiązują problemy translacyjne. Jak powiada Tokarczuk, „stanowią bowiem elementy składowe czegoś w rodzaju przewodzącej tkanki nerwowej, sieci, która pomaga przenosić informacje z jednego miejsca tego tworu w drugie”⁵. Przy pracy nad *Biegunami* byli pewni, że tytuł musi w jakiś sposób odnosić się do ruchu, nie może być statyczny⁶.

*Los errantes*⁷ to tytuł, który tłumaczka na język hiszpański, Agata Orzeszek⁸, wywiodła od czasownika „errar”, czyli „błądzić, włóczyć się, kluczyć”. Na początku planowała „Los fugitivos”, co wiązałoby się z ucieczką, uciekinierem, zbiegiem. Nie w każdym jednak przypadku byłby to uzasadniony wybór. Zdecydowała się na rzeczownik „errantes”, ponieważ oznacza błądzących, kluczących. Dzięki takiemu zabiegowi tytuł wskazuje na ruch – nieuporządkowany, niezaplanowany. Trochę jak w *Grze w klasy* Julio Cortáзара. Hybrydowy charakter powieści jest, zdaniem hiszpańskich recenzentów, atutem, łączy bowiem sny, zapiski, notatki, mikroopowiadania, tworząc z nich żywą tkankę narracyjną.

Główną myślą, która przewija się niemal we wszystkich badanych tekstach recenzji, jest poczucie nieodrobionej lekcji, wrażenie, że krytycy czegoś nie dostrzegli, nie doczytali, nie docenili. Sprowadza się to do konstatacji, że Olga Tokarczuk była do 2019 roku pisarką prawie nieznaną w Hiszpanii, pomimo znakomitego przekładu *Prowadź swój pług przez kości umarłych* Abła Murcii Soriano⁹. Sam tłumacz zwraca uwagę na tę kwestię w artykule pt. *Olga Tokarczuk en español (Olga Tokarczuk po hiszpańsku)*¹⁰. Wyjaśnia, że podobnie jak z Wisławą Szymborską, gdy przyznano jej Literacką Nagrodę Nobla w 1996 roku, i tym razem: „mamy do czynienia z doskonałą nieznaną, o której wiemy mało albo prawie nic w świecie hiszpańskojęzycznym”. Pablo Martínez Zarracina ilustruje tę niewiedzę, przytaczając anegdotę: „Kiedy Akademia Szwedzka ogłosiła, że Tokarczuk zdobyła Nagrodę Nobla, hiszpańskie środowisko kultury zareagowało, otwierając szeroko

5 O. Tokarczuk, *Tłumacze*, „Książki. Magazyn do Czytania”, czerwiec 2022, s. 43.

6 Na podstawie wywiadów z tłumaczami Olgi Tokarczuk przeprowadzonych przez autorkę artykułu w maju 2022 roku.

7 Warto podkreślić, że w tłumaczeniu na język kataloński wybrano tytuł *Cos*, który oznacza „ciało”. Jest to chyba jedyny tytuł, który nie odwołuje się do idei ruchu. Co ciekawe, wydanie katalońskie tak bardzo różni się od hiszpańskiego, że wielu czytelników kupowało oba wydania (*Los errantes* i *Cos*), sądząc, że są to dwie różne powieści Olgi Tokarczuk. W niniejszym artykule skupiam się wyłącznie na recepcji przekładu na język hiszpański.

8 Na podstawie niepublikowanej rozmowy z Agatą Orzeszek przeprowadzonej w dn. 20 lipca 2022 roku.

9 O. Tokarczuk, *Sobre los huesos de los muertos*, przekł. A. Murcia Soriano, Oceano/Hotel de las Letras, Meksyk 2015.

10 A. Murcia Soriano, *Olga Tokarczuk en español*, „Letras Libres”, listopad 2019.

oczy ze zdumienia i pytając głośno: *Tokarqué?*”, czyli „tokarco?”¹¹. Należy tu dopowiedzieć, że w języku hiszpańskim wyraz *tocar* (czyt. *tokar*) znaczy „dotykać”, czyli pytanie brzmiało: „dotykać co?”. Ta może niezbyt miła anegdota pokazuje brak wiedzy i uzasadnia konieczność wprowadzenia autorki do hiszpańskojęzycznego świata kultury. Booker oraz Nagroda Nobla sprawiły, że pisarkę zaczęto traktować jako odkrycie i nowy głos w literaturze oraz nowy głos kobiet w Europie¹².

Recenzje są próbami odczytania i jako takie wskazują sposób, w jaki należy podchodzić do tekstu, narzucają pewien rodzaj lektury. W materiale poddanym analizie dają się wyróżnić dwie tendencje, występujące niekiedy rozdzielnie, a niekiedy łącznie: lektura oparta na biografii pisarki oraz lektura wpisująca powieść w kontekst uniwersalny. Proponuję zatem wprowadzenie dwóch terminów determinujących odczytanie Olgi Tokarczuk: lekturę biograficzną oraz lekturę uniwersalną.

Lektura biograficzna zakłada, że *Bieguni* są powieścią zawierającą wątki biograficzne, którą należy odczytywać, biorąc pod uwagę życiorys autorki oraz historyczno-polityczny kontekst w Polsce. Takie założenie narzuca mi skojarzenie z koncepcją postpamięci wprowadzoną przez Marianne Hirsch, ponieważ w *Biegunach* znajdujemy odniesienia do drugiej wojny światowej, co niejednokrotnie zostaje przywołane przez hiszpańskich recenzentów. Nadto bardzo wyraźnie podkreślona zostaje rzeczywistość PRL-u i lata transformacji ustrojowej, w czasie których narratorka, utożsamiana z autorką, rozpoczynała swoje nomadyczne życie, jako elementy determinujące życie głównej bohaterki.

Lektura uniwersalna opiera się na założeniu, że *Bieguni* to fragmentaryczna powieść, którą należy odczytywać jako filozoficzny, mozaikowy traktat o życiu.

W niniejszej analizie postanowiłam przyjrzeć się różnym odczytaniom *Biegunów*, śledząc kolejne recenzje od momentu ich publikacji w hiszpańskojęzycznym kręgu kulturowym. Szczegółowo omawiam wybrane z nich.

Jednym z pierwszych tekstów, jakie ukazały się po hiszpańsku (w Argentynie) na temat twórczości Olgi Tokarczuk, był esej Ewy Kobyłeckiej-Piwońskiej¹³, skupiający się głównie na koncepcji prawdy w twórczości autorki *Biegunów*.

Kobyłecka-Piwońska omawia wybrane dzieła noblistki, akcentując konsekwentny rozwój pisarki. Ukazuje ciągłość procesu twórczego, którego celem jest zanegowanie niewygodnych „prawd” opartych na inercji w myśleniu. Nadto wskazuje, że *Księgi Jakubowe* przypominają swoim stylem powieści z okresu boomu literatury iberoamerykańskiej. Wydaje się, że to odczytanie Tokarczuk w kontekście odwołań do Borgesa czy Márqueza stało się istotnym czynnikiem w procesie

11 P. Martínez Zarracina, *En tránsito*, „El Correo español”, 30.11.2019.

12 Tak pisze o Tokarczuk Pilar Pastor w artykule *Olga Tokarczuk: la sinuosa línea de las fronteras*, „Claves de la Razón Práctica”, maj 2020, s. 171.

13 E. Kobyłecka-Piwońska, *Cómo dirías la verdad en polaco*, „Clarín”, 19.10.2019.

repcji jej twórczości w krajach hiszpańskojęzycznych. Badaczka jednak bardzo wyraźnie eksponuje wyjątkowość prozy noblistki, wyjaśnia, że fragmentaryczna forma jest zdeterminowana przez sam temat podróży – w ujęciu indywidualnym i metafizycznym. Przeciwstawia zatem nomadę Gombrowiczowskiej skostniałej formie:

Aby opowiedzieć o tym Heraklitowym bycie, konieczne jest zastosowanie hybrydowego, anarchicznego języka, czerpiącego z wielu źródeł i, rzeczywiście, pisarka łączy mity i fantazje z faktami, przeplata symbole, wypróbowuje religijne alegorie¹⁴.

Kobyłecka-Piwońska wskazuje również na zaburzenie porządków w powieści, konfrontację z obecnymi w polskiej kulturze mitami. Zaznacza, że po wydaniu *Biegunów* Tokarczuk urosła do rangi wieszczki, co tłumaczy na hiszpański jako *autora profeta* (autorka-prorokini) ze względu na brak ekwiwalentu. Wyjaśnia jednocześnie, że w języku polskim ów feminatyw brzmi groteskowo i raczej wiąże postać pisarki z „lekceważącą, szaloną i beczelną wiedźmą”. Jednak „wieszczka” oznacza silną postać wymuszającą zmianę. To podkreślenie, że oprócz wieszka, mężczyzny, możemy mieć i mamy w polskiej literaturze mocno zaznaczony głos kobiety. Na tę kwestię zwraca uwagę inna polska krytyczka, Eliza Kącka, w eseju o wymownym tytule *Dar bogini*, gdzie określa Tokarczuk jako „prządkę losów”, która posiada zdolność wcielania się w Jungowską *animę*:

Zwiedza los za losem, robiąc dłuższy przystanek w gestach, słowach i spojrzeniach o szczególnej metafizycznej gęstości. Ten ktoś to Jungowska *anima*, wielkie odkrycie tego uczonego i maga: eksploratorka nieświadomego i niesamowitego, prądka losów, dusza. „Baśniowość” czy „magiczność”, o których zwłaszcza przed publikacją *Ostatnich historii* – pisali recenzenci, to nie tyle wspólny mianownik formalny, ile przejaw jej aktywności. Stąd wewnętrzna potrzeba opowiadania, w kolejnych wariantach i wariacjach, jednej generalnej fabuły. Stąd i rozmycie konturów tej prozy, która z kolejnych książek czyni przystanki na drodze ku wspólnej historii. Bo Tokarczuk na wzór Penelopy jest tkaczką opowieści¹⁵.

Owa wieszczka-prądka jest nową figurą narracyjną, którą Kobyłecka-Piwońska przedstawia hiszpańskojęzycznemu odbiorcy. Badaczka łączy ją również z postacią Janiny Dusejko z *Prowadź swój pług przez kości umarłych*, również wieszki, która uosabia gniew wobec systemu. Łódzka hispanistka stara się wykazać, że Tokarczuk, podróżując z postaci w postać, tworzy uniwersalne bohaterki. Bohaterki, które stawiają opór zastanemu porządkowi, opartemu na patriarchacie:

¹⁴ Tamże.

¹⁵ E. Kącka, *Dar bogini*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 7.

To mroczna i jednocześnie ironiczna powieść, która wywołała burzę w Polsce, dowodząc, że bezpodstawna przemoc wobec zwierząt jest jednym z podstawowych filarów tradycyjnej kultury polskiej, będącej paranoicznym połączeniem katolicyzmu i patriarchy¹⁶.

Powyższa konstatacja w kontekście hiszpańskojęzycznym wybrzmiewa szczególnie mocno ze względu na podobne uwarunkowania kulturowe. Pisarki – Carme Riera, czy Rosa Montero – niejednokrotnie zwracają uwagę na istnienie szklanego sufitu, wszechobecnego macyzmu, kultu męskości i przemocy, podbudowanego wypaczoną katolicką ideologią.

Rafael Narbona prezentuje *Biegunów* w kolumnie „Książka tygodnia” w „El Mundo-El Cultural” i przyznaje na wstępie, że nie miał wygórowanych oczekiwań w odniesieniu do Tokarczuk, ale powieść bardzo pozytywnie go zaskoczyła. Co podsumowuje następującymi słowami: „*Bieguni* to piękna książka o potrzebie przekraczania granic, poszerzająca wiedzę o nas samych”¹⁷. Jest to zatem próba odczytania powieści jako dzieła uniwersalnego, które otwiera na poznanie. Narbona twierdzi, że Tokarczuk jako psycholożka wie, iż „wszechświat mieści się w bruzdzie mózgu. To, co nieskończenie małe, jest zwierciadłem tego, co nieogarnione”. Dostrzega zatem walor historii ukrytych w powieści konstelacyjnej – każda z nich ma prowokować do myślenia, do podróży w nieznane. „Czytanie jest formą podróży”, stwierdza autor recenzji. W podróży, do której zabiera nas Tokarczuk, najważniejsze jest przekraczanie granic:

Ja i świat są ze sobą tak powiązane jak ciało i dusza. Rozdzielenie jest równoznaczne ze zniszczeniem. Liryczna i intymna proza Tokarczuk przypomina nam, że korzenie są zależne od ziemi. Mogą zgnić albo uschnąć. Duch ma więcej wolności. Nie zależy od miejsca, lecz od zdolności utrzymania się w ruchu. W każdym razie powinniśmy zakorzenić się w pytaniach¹⁸.

Narbona docenia wszystkie niedopowiedzenia, brak odpowiedzi, nieoczywistość, fragmentaryczność. Postrzega pisarkę jako twórczynię, która obserwuje, podgląda, notuje, ale interpretację pozostawia czytelnikowi. To jest niekończąca się podróż w tekście, z tekstem i poprzez tekst, wynikająca z fascynacji człowiekiem i tajemnicą. Warto podkreślić, że tytuł powieści jest jednocześnie tytułem recenzji.

¹⁶ E. Kobyłeczka-Piwońska, dz. cyt.

¹⁷ R. Narbona, *Los errantes*, „El Español El Cultural”, 25.10.2019, https://www.elespanol.com/el-cultural/letras/20191028/errantes/440207630_0.html, s. 12 [dostęp: 21.07.2022].

¹⁸ R. Narbona, dz. cyt., s. 12.

Narbona wyznacza również tendencję, widoczną w wybranych recenzjach, zgodnie z którą głos narratorki będzie utożsamiany z głosem Tokarczuk. To biograficzne odczytanie jest widoczne w poniższym fragmencie:

Tokarczuk dostrzega swoją ojczyznę w „trzęsieniu autobusów, warkocie samolotów, kołysaniu promów i pociągów”¹⁹. Przyznaje, że niczego nie kolekcjonuje. Woli książki w miękkiej oprawie, bo dzięki temu może je gubić bez wyrzutów sumienia. Lepiej spotkać się ze śmiercią bez zbędnego balastu, który wywoływałby nostalgię. Tokarczuk studiowała psychologię w „dużym, ponurym komunistycznym mieście”²⁰. Jej wydział był wcześniej siedzibą oddziału SS i został zbudowany na ruinach dawnego getta żydowskiego²¹. Miejsce, pomimo zmian wprowadzonych w okresie powojennym, „należało do umarłych”²². Jej literackie powołanie rozbudziło się, kiedy zdała sobie sprawę, z tego, że nie sprawdziła się jako psychoterapeutka. Jej wewnętrzne konflikty pociągały ją bardziej niż problemy pacjentów²³.

Tokarczuk jest zatem czytana jako psycholożka, psychoterapeutka, co oznacza, że jej diagnozy odnośnie do ludzkich zachowań są traktowane z uwagą. Narbona przyjmuje również „zalecenia” autorki – sposobem na wewnętrzne rozterki staje się podróż: „Dlaczego zatem podróżować? Czyż nie byłoby lepiej ograniczyć się do badania naszej psychiki? Nie ulega wątpliwości, że nie, bo trzeba wyjść ze swojego życia, wejść w kontakt z innymi. Czytanie jest formą podróżowania”²⁴. Podróż jest przez recenzenta traktowana dosłownie i metaforycznie. To zarówno podróżże biegunów, jak i podróże czytelników – z jednej strony „podróż” od tekstu do tekstu w powieści konstelacyjnej, a z drugiej – zaproszenie do podróżowania, odkrywania, wychodzenia ze strefy komfortu, poznawania tego, co nowe i tego, co odmienne. Podróż, bycie w ruchu, prowadzi do konstatacji: „Jestem”. O wadze tego stwierdzenia w kontekście twórczości noblistki pisała Anna Marchewka: „Rzecz w grze, przez czasy, przez przestrzenie, rzecz w ruchu ocalającym, przeciw śmierci, również ruchu opowieści. Nie zastygnąć, nie dać się przyszpilić, iść wędrować, ruszać się, choćby w głąb”²⁵. Ciągły ruch, przekraczanie granicy, jest źródłem poznania samego siebie. Ta podróż wiąże się również z pisaniem. Twórczość Tokarczuk jest odczytywana jako odpowiedź na zadziwienie światem, wyrasta z dziecięcego

¹⁹ O. Tokarczuk, *Bieguni*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020 (2007), s. 12.

²⁰ Tamże, s. 15 (w recenzji niedokładny cytat).

²¹ Ten fragment wymaga sprostowania: recenzent dokonał skrótu: dzielnica powstała na terenie dawnego getta, a nie sam budynek.

²² O. Tokarczuk, *Bieguni*, s. 12.

²³ R. Narbona, dz. cyt., s. 12.

²⁴ Tamże.

²⁵ A. Marchewka, *Popatrz, wszystko już w tym świecie jest*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 19.

odkrywania własnej cielesności, istotowości. Jak podkreśla Narbona, fragmentaryczny charakter powieści odzwierciedla jednocześnie fragmentaryczny charakter ludzkiego poznania – poznajemy jedynie fragmenty całości. Tokarczuk jest wymagająca w stosunku do swoich czytelników, nie pozwala na lekką lekturę, wymaga zanurzenia się w tekst(y) i pogłębionej refleksji. Autor recenzji podsumowuje: „Błądzić, ale z nadzieją” – przywołuje czasownik *errar*, będący podstawą hiszpańskiego tytułu. Zachęca nie tylko do tego, aby wejść w tekst powieści i dać się jej ponieść, ale również i do tego, żeby przekraczać granice, jak *errantes*.

O wchodzeniu w niezwykły świat powieści pisze wspomniany już Murcia Soriano, przywołując innego tłumacza polskiej literatury, José Marię Faraldo, który

mówił, że Tokarczuk, podobnie jak Andrzej Sapkowski, była jedyną pisarką w Polsce dążącą do tego, aby *stworzyć własne uniwersum, łącząc wszelkiego rodzaju odniesienia*. Analiza jej różnych powieści jedynie potwierdza tę opinię²⁶.

Tłumacz *Prowadź swój pług...* wskazuje również wyraźne powiązania między Tokarczuk i Szymborską – zaangażowanie obu noblistek w kwestie etyczne, ekologiczne, moralne i feministyczne jest dla niego szczególnie widoczne w wierszu Szymborskiej *Dzieci epoki*. Przywołuje ów tekst w całości w swoim artykule, akcentując, że Olga Tokarczuk jest „córką swojej epoki. W literackim i humanistycznym wymiarze” i właśnie dlatego uznaje decyzję Akademii za słuszną, a lekturę jej utworów za obowiązkową. Utwór Szymborskiej zdaje się być kwintesencją myśli obu Polek. To tłumaczenie poprzez analogię nabiera wyjątkowego znaczenia, bowiem Murcia Soriano pokazuje, że przez niemal dwadzieścia lat problemy pozostają te same, wciąż aktualne, zmienia się jedynie sposób mówienia o nich:

Jesteśmy dziećmi epoki,
epoka jest polityczna.

Wszystkie twoje, nasze, wasze
dienne sprawy, nocne sprawy
to są sprawy polityczne.

(...)

O czym mówisz, ma rezonans,
o czym milczysz, ma wymowę
tak czy owak polityczną.

²⁶ A. Murcia, dz. cyt.

Na koniec Murcia Soriano stwierdza, w kontekście przywoływanej już nieodrobionej lekcji: „Piłka jest teraz po naszej stronie”. Hiszpańskojęzyczny czytelnik, chcąc pogłębić swoją wiedzę o świecie i człowieku, winien sięgnąć po powieści Tokarczuk.

Marta Rebón w Babelii proponuje odczytanie biograficzne, przy czym dostrzega jednocześnie uniwersalne przesłanie powieści. Recenzentka jako jedyna zwraca uwagę na kontekst historyczny – wydanie hiszpańskiego przekładu zbiegło się w czasie z trzydziestą rocznicą upadku Muru Berlińskiego²⁷. Była to, jak pisze, symboliczna zapowiedź otwartych granic i możliwości odkrywania świata po drugiej stronie żelaznej kurtyny. Rebón odwołuje się również do innych powieści Tokarczuk, jak *Dom dzienny, dom nocny* czy *Księgi Jakubowe*, między którymi dostrzega ciągłość myślenia. Upadek muru jest równoznaczny z przekroczeniem granicy poznania, wyjściem ku temu, co nowe, dynamiczne, oderwane od zastarych schematów. Autorka recenzji ma świadomość, że twórczość Tokarczuk jest właśnie takim procesem, opartym na dążeniu do poznania człowieka, co możliwe jest w ruchu. To, co statyczne, zniewala. W 2019 Rebón²⁸ dostrzega ogromną rolę pisarki, której głos ma być przeciwwagą dla zniewolenia umysłu. W recenzji pojawia się wyraźna paralela pomiędzy okresem PRL-u i populistycznymi rządami Prawa i Sprawiedliwości, postrzeganymi jako czas zamknięcia:

Polska, jak niewiele narodów w Europie, doświadczyła zmian granic i swojej tożsamości kulturowej. Dzisiaj rządzi zamknięty populizm o rysie nacjonalistycznym. Ruch, o którym nam mówi Tokarczuk, jest tym, który uwalnia zniewolony umysł (przywołując Czesława Miłosza), to najszlachetniejszy cel, do którego winna dążyć literatura. Ponieważ, jak nam przypomina autorka, „Barbarzyńcy nie podróżują, oni po prostu idą do celu albo dokonują najazdów”²⁹.

To niejedyne odniesienie literackie u Rebón. Recenzentka nie ma wątpliwości, że Tokarczuk jest absolutnie wyjątkowa, tworzy nową jakość, bowiem „łączy ciekawość Benjamina, wyobraźnię Borgesa, subtelność Szymborskiej i kreatywność Gombrowicza”³⁰. Rebón podkreśla umiejętność wykorzystywania mitów i tradycji w celu nadania im nowych znaczeń, w szczególności w kontekście narracji prowadzonej przez kobietę. Przywołane w *Biegunach* historie traktuje Rebón jak przypowieści, prowokujące do ciągłego stawiania sobie pytań. Podkreśla także

²⁷ Recenzja jest z dnia 2.11.2019, a rocznica przypadała 8/9.11.2019.

²⁸ M. Rebón, *El Mundo y su movimiento perpetuo*, „El País – Babelia”, 2.11.2019 [dostęp: 21.07.2022].

²⁹ O. Tokarczuk, dz. cyt., s. 61.

³⁰ M. Rebón, *El Mundo y su movimiento perpetuo*, „El País – Babelia”, 2.11.2019 [dostęp: 21.07.2022].

humanistyczny wymiar powieści konstelacyjnej, łączącej elementy biologii, fizyki, astronomii z językiem metafor. Czytanie Tokarczuk staje się więc doświadczeniem duchowym i intelektualnym, „encyklopedyczną medytacją”³¹.

Podobne odczytanie, osadzone w biografii pisarki, proponuje Martín Nogales, nazywając *Biegunów* powieścią-powodzią, w której „łączy się doświadczenia życiowe, wynikające z lektur i wyobrażenia”³². Zaznacza jednak, że w tej powodzi wątków jest jeden element wspólny, czyli podróż. Podróż, która wynika z potrzeby pozostawania w ruchu i niechęci pisarki do zapuszczania korzeni. Autor recenzji zdaje się tłumaczyć tę potrzebę przeszłością noblistki osadzoną w komunistycznej Polsce. Przywołuje również wątki związane z pochodzeniem rodziny Olgi Tokarczuk, która musiała przenieść się z terenów, które Polska utraciła po drugiej wojnie światowej. Zdaniem Martína Nogalesa, wychowanie na styku kultur znajduje swoje odzwierciedlenie w powieści, w skupieniu na tym, co graniczne i tym, co nomadyczne. Cytuje fragmenty odnoszące się do okresu studiów i rozmaitych prac podejmowanych przez pisarkę. Przeszłość niejako wyjaśnia potrzebę pisania. Nogales podkreśla, że jest to powieść, która porusza i budzi niepokój.

Odczytanie biograficzne proponuje również Fulgencio Argüelles³³, przyznając, że ma problem z zaklasyfikowaniem powieści:

Nie wiem, czy *Bieguni* to powieść czy autobiografia. Nie wiem, czy jest to esej, czy przewodnik. Jestem przekonany, że jest to podróż w formie powieści kogoś, kto uważa, że podróżowanie oznacza bycie w ruchu i że ruch uświęca nasze ciało i że ów ruch nie daje się kontrolować temu, kto decyduje o losach świata. Można kontrolować jedynie to, co spokojne, co zastyga w bezruchu, co jest nieruchome i skamieniałe.

Pisze dalej, że Tokarczuk „pielgrzymuje w poszukiwaniu pielgrzymów”, podkreśla, że pisarka, z wykształcenia psycholog, „lubi podróżować po ludzkim ciele”. Wszystko zatem, co czyta Argüelles, odczytuje poprzez pryzmat autorki i jej doświadczeń.

W podobnym duchu został napisany artykuł Pilar Pastor, będący bardzo szczegółowym opracowaniem dotyczącym autorki *Biegunów*. Pastor, jako jedna z nielicznych (obok Rafaela Ruiza Pleguezuelosa), zauważa, że czynnikami, które nie sprzyjały recepcji Tokarczuk, były afery związane z Nagrodą Nobla – z jednej strony skandal związany z oskarżeniami o molestowanie seksualne, z drugiej kontrowersje wokół osoby Handkego wynikające z jego poparcia dla Slobodana Miloševića.

31 Tamże.

32 J.M. Martín Nogales, *Razones para viajar*, „Diario de Navarra”, 21.11.2019.

33 F. Argüelles, *Descifrando casualidades y señales*, „El Comercio – Cultura”, 8.02.2020.

W opracowaniu zwraca się uwagę na nomadyzm i pojmowanie podróży jako ruchu na zewnątrz i do wewnątrz oraz na życie postrzegane jest jako nieustanne przekraczanie granic. Za symboliczne uznaje Pastor zachowanie Duszejko, która idealizuje Czechy: „W ten sposób Czechy stają się *tym innym*, nieznanym i zawsze gotowym, by nas zaskoczyć i poszerzyć horyzont”³⁴. Owo poszerzanie horyzontów i przekraczanie granicy są, zdaniem autorki artykułu, wyznacznikami twórczości Tokarczuk wychowanej w okresie PRL-u, dla której transformacja ustrojowa oznaczała również otwarcie granic i wyzwolenie z opresyjnego systemu:

I dlatego nie może dziwić, że ta polska autorka – która występuje z pięknie upiętą burzą dredów, zdobionych kolorowymi koralikami, króciutką grzywką i błyszczącymi, jasnymi oczami – uznaje się za patriotkę. I nią jest: Olga Tokarczuk odtwarza siebie w opisie własnego kraju, a w swoich książkach z wzruszającą intensywnością opisuje zapachy, dźwięki i światło swojej ziemi, chociaż dla niej jest to ziemia należąca do wszystkich mieszkańców planety³⁵.

Pastor zauważa jednocześnie, że taka perspektywa spotyka się z wrogością ze strony środowisk ultrakonserwatywnych, które „wołą domowy nacjonalizm w stylu *Trumpa (America first)* lub w stylu *Salviniego (Prima gli italiani)*”³⁶. Znacząca, że jest „niewygodną autorką” ze względu na swoje poglądy, bowiem odrzuca skostniałe formy myślenia, wybiera ruch falisty, nie linię prostą. Bada wielkie ciało świata, opowiada o nim, w oparciu o swoistą somatopoetykę³⁷. Pastor wyjaśnia w dalszej części, że Tokarczuk stała się wrogiem publicznym, ponieważ otwarcie mówiła o mrocznej przeszłości Polaków, o błędach i niebezpieczeństwach związanych z zakłamywaniem przeszłości. To dążenie do ukazywania prawdy i mierzenie się z niewygodną przeszłością to kolejne elementy, które stają się wyznacznikami twórczości noblistki podobnie jak encyklopedyczna dbałość o szczegóły. W refleksji Pastor ważne miejsce zajmuje ekologia, wegetarianizm i podejście Tokarczuk do zwierząt. W *Prowadź swój plug...* odnajduje również odniesienia do *Księgi zemsty dla miłośników zwierząt* Patricii Highsmith. Pastor nie ma wątpliwości, że Olga Tokarczuk stała się nowym, zaangażowanym głosem kobiety w europejskiej prozie.

Przykładem lektury uniwersalnej jest recenzja Domingo Ródenasa w „El Periódico de Catalunya”, w której przede wszystkim zwraca uwagę na otwarty charakter powieści Tokarczuk:

34 P. Pastor, *Olga Tokarczuk: la sinuosa línea de las fronteras*, „Claves de la Razón Práctica”, maj 2020, s. 166.

35 Tamże.

36 Tamże.

37 A. Marchewka, dz. cyt., s. 35.

Tymi biegunami, czy *errantes*, jesteśmy teraz, potencjalnie, my wszyscy, ale nie na zakurzonych drogach, lecz na podniebnych autostradach, jak te, które przemierza autorka pod postacią uważnej obserwatorki tego, co napotyka w czasie swojego pielgrzymowania³⁸.

Poprzez pisanie autorka zachowuje to, co ulotne. Droga do nieśmiertelności wiedzie przez literaturę. Zdaniem Ródenasa *Bieguni* są również głosem przeciwko dyskryminacji i nadużyciom. Powieść jest mozaiką, „mapą ludzkiego snu”, płataniną ścieżek, które się rozwidlają. Puenta recenzji odnosi się wyraźnie do Borgesa i jego tomu *Ogród o rozwidlających się ścieżkach* – Ródenas pisze o niekończącej się powieści. Czyżby uznał *Biegunów* za ucieleśnienie Borgesowskiej *Księgi piasku*? Nie ma początku ani końca, można ją czytać bez przerwy i wciąż odkrywać na nowo.

Ángeles López przede wszystkim podkreśla, że jest to „zbiór niepokojących tekstów”, a nagłówek „opowiadania” sugeruje inną formę gatunkową, niż zamierzona przez Tokarczuk. W dalszej części López wyjaśnia koncepcję powieści konstelacyjnej, jednak nadal pisze o opowiadaniach układających się w ciąg „narracyjnych puzzli”. Nadto López podkreśla w tytule, że mamy do czynienia z noblistką, która wyrosła pośród socjalistycznych ruin i być może właśnie tutaj dopatruje się związków ze Swietlaną Aleksijewicz. Wychowanie w określonym systemie, doświadczenie poetyckie i psychologiczne determinują, zdaniem recenzentki, sposób pisania Tokarczuk. „Rozkoszna dziwność tekstów” ma, zdaniem López, rozmyć granice między rzeczywistością i wyobraźnią. To jedna z nielicznych recenzji, w których oprócz pozytywnych stron wskazano również wady takiej prozy: „Niektóre wątki w książce pozostają ulotnymi i nieistotnymi szkicami, inne zaś są zbyt długie”³⁹. Autorka recenzji poleca tę książkę w szczególności tym, którzy są zaniepokojeni kryzysem demokracji w Europie Środkowej. Jednocześnie porównuje *Biegunów* do bomby: „Proza Tokarczuk jest niczym bomba, która niepokoi, porywa, prowokuje... naprawdę niebezpieczna autorka”⁴⁰.

Mercedes Monmany uznaje *Biegunów* za „pochwałę włóczęgostwa”, określiła powieść „mozaiką tysiąca i jednej historii o turystach i podróżnikach, o doświadczeniach naukowych i duchowych, o nakładających się na siebie uciezkach i poszukiwaniach”⁴¹. To ważna konstatacja – Monmany zaznacza, że ucieczka jest podyktowana potrzebą poszukiwania. Ucieka się od tego, co zniewala, co sztywne, statyczne, przypisane tyranom. Recenzentka odwołuje się również do bólu fantomowego, który przypisuje Polakom jako immanentną cechę. Monmany przywołuje motyw serca Chopina, które przewożono z Paryża do Warszawy:

38 D. Ródenas, *Conservar lo efímero*, „El Periódico de Catalunya”, 9.11.2019.

39 Á. López, *Una nobel entre las ruinas socialistas*, „La Razón”, 7.11.2019.

40 Tamże.

41 M. Monmany, *Olga Tokarczuk, peregrina*, „ABC – Cultural”, 9.11.2019.

Żandarmi pruscy sprawdzają dokładnie bagaże, „czy kobiety nie przemycają do Kongresówki czegoś, co mogłoby wzmacniać jakieś niepoważne niepodległościowe nastroje Polaków”⁴². Polaków będących ekspertami w rebeliach i powstaniach. Silny naród, który zniknął na ponad sto lat, temu „bólowi fantomowemu” związanemu z utratą kolejnych „członków” na rzecz wielkich Imperiów. Tokarczuk pozwoliła odrodzić się w jednej z najbardziej pasjonujących postaci, które przechodzą przez rozstaje dróg i celów, podając sobie ręce w książce: we flamandzkim chirurgu i anatomie, Philipie Verheyen (1648–1710), któremu amputowano nogę i którą to nogę miał zawsze przy sobie z mumifikowaną. To jemu należy przypisać koncepcję „zespołu bólu fantomowego kończyny”. Bólu, który utrzymuje się pomimo amputowania kończyny⁴³.

Wydaje się to słuszna diagnoza, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę wcześniejszą recenzję Rebón chociaż tutaj wyrażoną *implicite*. Monmany podkreśla alegoryczną wartość powieści i niezwykłą umiejętność Tokarczuk przejawiającą się w oddawaniu głosu tym, którzy go nie mają lub którym to prawo odebrano, w szczególność „zapomnianym przez Historię”. Wydaje się, że skupiając się na zapomnianych, na bezimiennych, niejednokrotnie rozczłonkowanych ciałach, o których pisze Tokarczuk, Monmany pragnie powiedzieć, że Hiszpania ma również swoich bezimiennych, zakopanych w masowych grobach.

Jako przykład lektury uniwersalnej warto przytoczyć recenzję Ricarda Baixerasa w „El Cuaderno”, który dostrzega związek z Lawrence’em Werschlerem i jego *Mr. Wilson’s Cabinet of Wonder*:

Wszecławiat jest tu postrzegany jako cudowny przedmiot, Święty Graal do odkrycia i na który należy zwrócić całą uwagę świata, *aleph*, który zawiera w sobie wszystkie drogi możliwe i niemożliwe – ale dające się opowiedzieć – którymi *errantes* rozcho-
dzą się, podejmując niezliczone poszukiwania⁴⁴.

Owe poszukiwania to pozostawanie w ciągłym ruchu, a ruch to wiedza. Baixeras przywołuje listę podróżników, którzy pragnęli poznać to, co nieodkryte: Herodot, Marco Polo, Krzysztof Kolumb, Charles Lindbergh, Paul Theroux, Bruce Chatwin, Cees Nooteboom. Tokarczuk musi opowiadać poprzez fragmenty, aby ukazać całość. Takie wielowymiarowe spojrzenie łączy pisarkę ze Spinozą. Baixeras jest jedynym autorem, który podkreśla niezwykły wysiłek tłumaczki, Agaty Orzeszek. Gdyby nie jej determinacja, dbałość o każdą frazę, każde słowo, powieść nie zostałaby tak znakomicie przełożona na język hiszpański.

42 O. Tokarczuk, dz. cyt., s. 360.

43 M. Monmany, dz. cyt.

44 R. Baixeras, *Las circunvalaciones*, „El Cuaderno”, 20.01.2020.

Przedstawiona analiza dowodzi, że przed 2019 rokiem Olga Tokarczuk była autorką niedocenioną w Hiszpanii i Latynoameryce. Publikacja *Biegunów*, która zbiegła się z przyznaniem Nagrody Nobla, przyczyniła się do tego, że zaczęto traktować polską pisarkę jako objawienie, nowy głos kobiety w Europie. Niniejsze badanie dowiodło, że wśród recenzji dają się wyróżnić dwa podejścia: lektura biograficzna i uniwersalna, przy czym zdecydowanie dominuje odczytanie uniwersalne. *Bieguni* stają się ucieleśnieniem Borgesowskiej *Księgi piasku*. Lektura biograficzna nieraz oznacza dosłowne odczytanie powieści jako autobiografii; często łączy się z lekturą uniwersalną.

W odniesieniu do autorki pojawiają się same pozytywne określenia, podkreślające jej wyjątkowy geniusz. W większości recenzji przewijają się przymiotniki: *flamante* (błyskotliwa, nowatorska), *sabia/culta* (wykształcona), *de culto* (kultowa), *inteligente* (inteligentna), wiążące się również z przekonaniem, że Tokarczuk jest wymagającą autorką. Noblistka jest zwykle przedstawiana z książką lub w otoczeniu książek. Fotografie towarzyszące recenzjom są przeważnie skupione na oczach pisarki. W połączeniu z sugestywnymi tytułami zdjęcia podkreślają wymowę poszczególnych artykułów.

W analizowanych recenzjach można wyróżnić słowa-klucze, które stanowią podstawę odczytania *Biegunów*. Są to przede wszystkim „podróż” i „ciało”, przy czym „mapa” staje się elementem łączącym oba te pojęcia. Ciało, jak i podróż, rozumiane są zarówno dosłownie, jak i metaforycznie. Są to ciała w ruchu – tytułowi bieguni, ale i ciała w bezruchu – zatopione w formalinie.

Podkreśla się również innowacyjny charakter narracji, który różni się od powieści podejściem do fabuły i epizodyczną, konstelacyjną strukturą. Teksty definiowane są jako eseje, opowiadania lub obrazki. Tokarczuk jest stawiana na równi z dwiema innymi noblistkami – Szyborską czy Skłodowską-Curie. Wśród pisarzy będących inspiracją wymienia się Sebalda, Ciorana, Borgesa, Aleksijewicz i wielu innych autorów. Często proza Tokarczuk jest porównywana do twórczości autorów latynoamerykańskiego boomu. Nie ulega wątpliwości, że buduje świat zaprzeczający wszelkim dualizmom, przełamuje stereotypy, przekracza granice i zmusza czytelnika do wspólnej podróży ciałem, w ciele i poprzez ciało. Pięknie ujmuje tę ideę polski krytyk, Zbigniew Mikołejko:

[...] jej świat pisarski, imaginacyjny, nie jest opętany przez dualizmy i pisaną im pewność, lecz przenika go – najgłębiej, jak tylko można – duchowa nostalgia: pragnienie, przesyte jednak na wskroś smutkiem i pesymizmem, jakiejś przedustawnej i świętej pełni, która byłaby ponad wszelkimi podziałami, która, na mocy paradoksu, znosiłaby je, za zarazem bratała i przyswajała⁴⁵.

45 Z. Mikołejko, *Między nadzieją a ciemnością*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 27–28.

Podążając za Tokarczuk, czytelnik-podróżnik, niczym *errante* wkracza w nieznaną i odkrywa to, czego nigdy by się nie spodziewał. Hiszpańscy recenzenci podkreślają, że do tej lektury potrzebna jest odwaga i przygotowanie.

Bibliografia

- Aizarna Santiago, *Olga Tokarczuk, cartografía de lo existente*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22627/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Diario%20Vasco%20-%20R.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Alemaný Luis, *Olga Tokarczuk, una Premio Nobel de literatura con sólo tres libros traducidos al español*, <https://www.elmundo.es/cultura/literatura/2019/10/10/5d9f1b6721efa040128b4625.html> [dostęp: 30.07.2022].
- Alemaný Luis, *Peter Handke y Olga Tokarczuk ganan el doble Premio Nobel de Literatura*, <https://www.elmundo.es/cultura/literatura/2019/10/10/5d9f0fe121efa040128b4614.html> [dostęp: 30.07.2022].
- Arenillas Zita, *Peregrinos sin raíces*, <https://letraslibres.com/revista/peregrinos-sin-raices/> [dostęp: 30.07.2022].
- Argüelles Fulgencio, *Descifrando casualidades y señales*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22996/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Comercio%20-%20Cultura.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Ayen Xavi, Manresa Kim, „*Si miráramos el Mundo sin protección, nos desgarríamos*”, <https://www.anagrama-ed.es/view/23167/Tokarczuk%20PN%201026%20-%20La%20Vanguardia%20-%20E.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Baixeras Ricardo, *Las circunvalaciones*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22983/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Cuaderno.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Culturafnac, *Olga Tokarczuk y la reivindicación del nómada*, <https://www.fnac.es/Olga-Tokarczuk-Reivindicacion-del-nomada/cp5101/w-4> [dostęp: 30.07.2022].
- Czapliński Przemysław, *Zobaczyć widzenie*, „Książki. Magazyn do Czytania”, czerwiec 2022, s. 100–102.
- García Recio Javier, *El viaje como búsqueda*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22722/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20La%20Opini%C3%B3n%20de%20M%C3%A1laga.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Kącka Eliza, *Dar bogini*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 6–13.
- Kobylarczyk Katarzyna, *Strup. Hiszpania rozdrapuje rany*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2019.
- Kobyłecka-Piwońska Ewa, *Cómo dirías la verdad en polaco*. https://www.clarin.com/revista-enie/literatura/olga-tokarczuk-decir-verdad-polaco_0_kVd8L3hJ.html [dostęp: 30.07.2022].

- López Ángeles, *Una Nobel entre las ruinas socialistas*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22640/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20La%20Raz%C3%B3n.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- López Andrada Alejandro, *Un viaje a las entrañas*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22796/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Córdoba%20-%20Cuadernos%20del%20Sur%203.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Lozano Antonio, *Muévete, cuerpo*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22772/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20La%20Vanguardia%20-%20Culturas%20R.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Maliszewski Karol, *Olga objaśnia mi świat*, [w:] *Czytając O.T. Publikacja towarzysząca nadaniu Oldze Tokarczuk doktoratu honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. Katarzyna Uczkiewicz, Piotr J. Fereński, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o., Wrocław 2022, s. 107–123.
- Manrique Sabogal Winston, *Olga Tokarczuk, Nobel de Literatura, o las claves para leer y comprender el presente literario*, <https://wmagazin.com/relatos/olga-tokarczuk-nobel-de-literatura-o-las-claves-para-leer-y-comprender-el-presente-literario/> [dostęp: 30.07.2022].
- Marchewka Anna, *Popatrz, wszystko już w tym świecie jest*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 18–25.
- Martínez Zarracina Pablo, *En tránsito*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22721/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Correo%20Espa%C3%B1ol%20-%20El%20Pueblo%20Vasco.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Martínez Zarracina Pablo, *En tránsito*, <https://www.elcorreo.com/vizcaya/20080723/vizcaya/transito-20080723.html> [dostęp: 30.07.2022].
- Mikołajko Zbigniew, *Między nadzieją a ciemnością*, „Miesięcznik Znak”, kwiecień 2020, nr 779, s. 26–35.
- Millares Selena, *Un lugar llamado Olga Tokarczuk*, <https://www.anagrama-ed.es/view/23616/Tokarczuk%20PN%201026%20-%20Infolibre.pdf%20%3E%20%E2%80%93> [dostęp: 30.07.2022].
- Monmany Mercedes, *Olga Tokarczuk, peregrina*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22665/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Abc%20Cultural.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Morales Javier, *El mundo defectuoso, imperfecto y roto de la Nobel Olga Tokarczuk*, <https://elasombrario.publico.es/el-mundo-defectuoso-imperfecto-y-roto-de-la-nobel-olga-tokarczuk/> [dostęp: 30.07.2022].
- Murcia Soriano Abel, *Olga Tokarczuk en español*, „Letras libres”, listopad 2019, nr 218, s. 56–57.
- Narbona Rafael, *Los errantes*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22594/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Mundo%20-%20El%20Cultural.pdf> [dostęp: 30.07.2022].

- Nogales Martín J.L., *Razones para viajar*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22720/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Diario%20de%20Navarra.pdf%E2%80%A8%E2%80%93> [dostęp: 30.07.2022].
- Pastor Pilar, *Olga Tokarczuk: la sinuosa línea de las fronteras*, <https://www.anagrama-ed.es/view/23317/Tokarczuk%20PN%201026%20-%20Claves%20de%20Raz%C3%B3n%20Pr%C3%A1ctica.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Priede Jaime, *Un trastorno del orden*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22764/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Levante%20-%20Postdata.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Rebón Marta, *El Mundo y su movimiento perpetuo*, https://elpais.com/cultura/2019/10/31/babelia/1572527803_764563.html [dostęp: 30.07.2022].
- Ródenas Domingo, *Conservar lo efímero*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22666/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20El%20Periodico%20de%20Catalunya.pdf%E2%80%A8%E2%80%93> [dostęp: 30.07.2022].
- Ruiz Pleguezuelo Rafael, *El mundo defectuoso, imperfecto y roto de la Nobel Olga Tokarczuk*, <https://www.anagrama-ed.es/view/23260/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Ideal%20de%20Granada.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Tokarczuk Olga, *Bieguni*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020 (2007).
- Tokarczuk Olga, *Los errantes*, przekł. Agata Orzeszek, Anagrama, Barcelona 2019.
- Tokarczuk Olga, *Sobre los huesos de los muertos*, przekł. Abel Murcia Soriano, Oceano/Hotel de las Letras, Meksyk 2015.
- Tokarczuk Olga, *Tłumacze*, „Książki. Magazyn do Czytania”, czerwiec 2022, s. 43.
- Tokarczuk Olga, *Un lugar llamado Antaño*, przekł. Esther Rabasco, Bogumila Wyrzykowska, Editorial Lumen, 2001.
- Torné Gonzalo, *Las trampas de Olga Tokarczuk*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22719/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Ctxt%20%28Gonzalo%20Torn%C3%A9%29.pdf> [dostęp: 30.07.2022].
- Varedas Recaredo, *Lo común y lo distinto*, <https://www.anagrama-ed.es/view/22861/Tokarczuk%20PN%201016%20-%20Estudios%20de%20Pol%C3%ADtica%20Exterior.pdf> [dostęp: 30.07.2022].

Małgorzata Kolankowska

Discovering Olga Tokarczuk – on the reception of *Flights* in the Spanish-language press

Summary

The aim of the paper is to investigate the reception of *The Flights* by Olga Tokarczuk in Spanish-speaking countries on the basis of the press reviews published in 2019/2020. In total 29 texts have been analysed, mainly reviews. The texts have been analysed in regard to the content and key words. Two main tendencies of reading have been discerned: biographical and universal. It has been demonstrated that Tokarczuk was recognized in Spain after having been awarded Nobel Prize and she started to be perceived as a discovery and a new woman's voice in European literature.

Keywords: journey, body, map, Tokarczuk, transition, experience, cartography

Małgorzata Kolankowska – adiunktka w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego, koordynatorka w Akademickim Centrum Badań. Ex-centrum Olgi Tokarczuk. Hispanistka i tłumaczka. Autorka książek *Wyspa. Mamo, przyjeździe! Powiedzieli mi, że mam raka* (Wydawnictwo Cyranka, 2021), *Czerwony i Czarny. Polski spór medialny o Chile* (CESLA, 2013) oraz antologii *Portret kobiety w opowiadaniach dziesięciu hiszpańskich autorek* (wybór, przekład, posłowie, Biuro Literackie, 2014). W pracy naukowej zajmuje się związkami między dziennikarstwem i literaturą.